

*Зеленський Сергій Миколайович,
доцент кафедри правознавства
Кіровоградського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка, кандидат
юридичних наук, доцент*

ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ТА ФАКТУ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Характеризуючи концепцію, що лежить в основі кримінального процесу України, слід визнати його переважно розшуковим на стадії досудового розслідування. Це підтверджується низкою його особливостей, у тому числі перевагами, що має сторона обвинувачення в доказуванні під час досудового розслідування. Формально визначеним є поняття доказів, що означає неможливість використання в доказуванні фактів, які не відповідають вимогам, встановленим у законі. Водночас у ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України названо процесуальні джерела доказів: показання, речові докази, документи, висновки експертів. Формалізація кримінального процесу, а не формалізм, розглядається як гарантія справедливого правосуддя. Чітке уявлення суб'єктів, передусім тих, прав, свобод і інтересів яких стосується кримінальне провадження, щодо передбаченої законом процедури, забезпечує захист від свавілля та проявів суб'єктивізму при застосуванні норм права, дію засади верховенства права.

Однією з головних засад кримінального процесу є справедливість. Законодавець змушений узгоджувати з моральними нормами порядок кримінального провадження, але і враховувати при цьому, що особа, суспільство, держава мають бути захищеними від кримінальних правопорушень. Мірою цього виступає справедливість. Мораль як соціальний інститут встановлює необхідні критерії допустимості застосування криміналістичних засобів, на підставі яких розробляються криміналістичні методики і рекомендації. Вимоги законності і

доцільності не можуть суперечити засадам суспільної моралі, що є проявом засади справедливості.

Встановлення правди, істини у кримінальному процесі шляхом проведення випробувань здавна відоме. У ранньому, переважно змагальному процесі, використовувались ордалиї, у середньовіччі, за часів панування розшукового процесу, - катування. У цьому виявлялась вимога встановлення істини у кримінальному провадженні. Слід визнати, що застосування поліграфа - це також випробування, дослідження з використанням технічного приладу, засноване на психофізіологічних реакціях людини на подразники. Метою при цьому є встановлення, з певною мірою вірогідності, правдивості відповідей випробовуваного на поставлені питання. У законі не заборонено, а, навпаки, є обов'язковим у випадках, передбачених законом, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні із залученням осіб, які ними володіють, як експертів або спеціалістів. Можливості застосування поліграфа у слідчій практиці з'ясовуються в публікації В. Г. Гончаренка і С. В. Гончаренка. Автори підкреслюють, що поліграф не можна розглядати як засіб одержання доказів [1, с. 114]. Об'єктивність у цьому разі виявляється лише у фіксації напруженості у випробовуваної особи. Психофізіологічні реакції випробовуваної особи можуть бути доказом, але констатується лише сам факт такої реакції при випробуванні, що може бути і не пов'язане безпосередньо з поставленими питаннями. Таким чином, виникають морально- етичні перепони у застосуванні результатів випробування з використанням поліграфа, що потребує їх оцінки у

співставленні з доказами, встановленими у кримінальному провадженні. Випробування з використанням поліграфа може проводитися виключно після отримання добровільної згоди на проведення такої процесуальної дії, підтвердженої письмово, що особливо важливо для свідка і потерпілого. Їх допитують під загрозою кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань. Через це можуть хвилюватися і під час випробування. Підозрюваному може бути запропоновано пройти випробування з тактичних міркувань. Отримання від нього згоди може розцінюватись як налаштованість на

співпрацю з органами, що проводять розслідування, щирість каяття у скоєному або бажання підтвердити добросовісність.

Приклад успішного використання поліграфа ще за радянських часів наведено Б. Г. Розовським [2, с. 317-318]. Надання права застосування поліграфа для отримання інформації про місцезнаходження осіб та речей, які розшукуються для ідентифікації об'єктів, що пред'являються для впізнання, а також для отримання іншої інформації, важливої для розслідування кримінальних правопорушень, може сприяти підвищенню його ефективності. Обов'язковим є лише встановлення надійних процесуальних гарантій недопущення порушення прав людини. Перед початком випробування, якщо отримано письмову згоду, випробовувану особу має бути ознайомлено з правилами його проведення. У них повинно міститися право в будь-який момент відмовитися від відповіді на поставлене питання і від подальшого проходження процедури випробування. При цьому випробовуваній особі не можна ставити питання, що стосуються політичних, релігійних, расових поглядів й уподобань, пов'язаних з особистим та сімейним життям (за винятком випадків проведення розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері). Встановлюватись повинні й обмеження гласності судового розгляду, і повноти оголошення судового рішення з тих міркувань, що стосувалися обмежень при проходженні випробування з використанням поліграфа на досудовому розслідуванні.

Моральні проблеми, що виникають у кримінальному процесі, насамперед, у доказуванні, пов'язані з встановленням істини, яка є водночас і однією з основних філософських проблем. Проте у кримінальному провадженні її роль особливо важлива, адже встановлені слідчим і судом факти стають підставою для прийняття відповідальних рішень, що стосуються долі людини. Так, несправедливими будуть рішення повідомлення про підозру, складання обвинувального акта, постановлення ухвали суду, в основу яких покладено висновки, отримані за результатами випробування з використанням поліграфа.

Ефективність застосування поліграфа залежить не тільки від фахових знань осіб, які проводять випробування, а й знань з логіки, психології, інших фундаментальних і прикладних наук. Встановлення істини під час досудового розслідування обставин

кримінального правопорушення, а також і в суді забезпечується шляхом доказування. Воно проводиться, як за законами логіки, так і врегульовано нормами права. Ризик отримання помилкових або неточних знань, здатних спричинити негативні правові й моральні наслідки, надто високий, щоб поступатися тими гарантіями, що закладені у кримінальному процесі.

Несправедливим буде визнання допустимими таких результатів, що отримані з використанням погроз, насильства, шантажу, вимагання пройти випробування на поліграфі.

Невизначеність понять, що використовуються у кримінальному процесі, їх надто широке або надто вузьке розуміння ускладнює встановлення істини. Їх тлумачення впливає і на розв'язання етичних проблем, дає привід сумніватися у справедливості кримінального судочинства. Так, закон називає доказом у ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження. Це легальне визначення. У ньому виявляється розшуковий характер кримінального процесу. Виходячи з того, що доказами можуть бути лише фактичні дані, їх потрібно виділити серед інших. Ураховуючи свої переваги в доказуванні на досудовому слідстві, сторона обвинувачення визнає ті чи інші дані фактичними. Отже, і в суді може бути представлено переважно докази сторони обвинувачення. Називаючи конкретних суб'єктів кримінального провадження, які мають право встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а ними є слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд, законодавець підкреслює, що усі інші не мають такого права. Таким чином, виникає потреба встановлення гарантій забезпечення справедливості кримінального провадження, визнавши доказами факти, встановлені в умовах змагального процесу. Використання поліграфа і встановлення факту реакції людини на поставлені запитання, безсумнівно, є доказом, але шлях до встановлення істини значно довший і складніший. Справедливе кримінальне правосуддя можливе при забезпеченні рівності сторін у доказуванні. Прояв формалізму в цьому випадку буде свідчити

про повернення до сумних часів Інквізиції, коли людина вважалася не суб'єктом у кримінальному процесі, а лише об'єктом дослідження.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. Г. Критерії допустимості психологічного впливу на досудовому слідстві / В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. - 2010. - С. 107-116.

2. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса: эссе / Б. Г. Розовский. - Луганск : РиО ЛАВД, 2004. - 60 с.

Трикур Максим, юрист
юридичної компанії «Чернобай
та партнери»

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Розвиток економіки України поступово призводить до усталення ринкових відносин, що виявляється, зокрема, у насиченні ринків та посиленні ринкової конкуренції. Це змушує суб'єктів підприємницької діяльності шукати та здобувати перевагу над конкурентами. З метою забезпечення сталої конкурентної переваги гравці ринку мають ретельно ставитися до організації управління трудовими ресурсами (людським капіталом).

При організації добору працівників, нарівні із їхніми освітою та професійними навичками, важливого значення набуває також добropорядність, адже сучасна економіка базується здебільшого на знаннях і технологіях, а не на матеріальних ресурсах. Відповідно, працівник, який одержує доступ до технологій та ноу-хау роботодавця, має не лише уміти грамотно їх капіталізувати, а й зберегти від витоків до конкурентів.

З урахуванням таких ринкових реалій об'єктивним фактором є зростання уваги роботодавців до використання різноманітних методик перевірки доброчесності як потенційних,